

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОСАДОВИХ ОСІБ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ НОТАРІАЛЬНІ ДІЇ ЯК РІЗНОВИД ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

*Надія Петрівна Бортник*¹

Опубліковано	Секція	УДК
31.01.2024	Освіта/Педагогіка	343.3

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10897946>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. Стаття присвячена розгляду питання, пов'язаного з кримінальною відповідальністю посадових осіб органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії як різновиду юридичної відповідальності. Зазначено, що характерною особливістю діяльності органів місцевого самоврядування є їх максимальна наближеність до населення і обов'язок врахування усіх запитів, що спрямовані на утвердження демократичних засад забезпечення добробуту людей. Звідси постає цілком логічне питання стосовно відповідальності, яка покладається на органи місцевого самоврядування та їх посадових осіб у різних сферах їх діяльності. Важливо підкреслити, що високий рівень відповідальності посадових осіб органів місцевого самоврядування можна визначити через такі категорії як: почуття власного обов'язку, усвідомлення правових наслідків своїх дій, співвідношення їх з чинними нормами права, готовність відповідати за свої дії перед державою та суспільством.

Підкреслено, що з огляду на те, що органи місцевого самоврядування виконують значну кількість і власних, і делегованих повноважень, а також динамічність відносин, що виникають у цій сфері є потреба у їх постійному науковому осмисленні. Нині одним з актуальних аспектів діяльності органів місцевого самоврядування є здійснення визначених нотаріальних дій, які покладені законодавством на посадових осіб органів місцевого самоврядування. Констатовано, що кримінальна відповідальність посадових осіб органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії як різновид юридичної відповідальності виступає вагомим чинником забезпечення законності у цій сфері. З огляду на суспільне значення нотаріальних дій, які вчиняються посадовими особами органів місцевого самоврядування ця діяльність має здійснюватись виключно у правовому полі та підлягати чіткому контролю.

Ключові слова: нотаріальна діяльність, суб'єкти вчинення нотаріальних дій, нотаріус, посадові особи органів місцевого самоврядування, повноваження, функції нотаріату, юридична відповідальність, кримінальна відповідальність.

¹ професор кафедри теорії та історії держави і права факультету морського права Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, доктор юридичних наук, професор ORCID ID: 0000-0002-3030-406X

CRIMINAL LIABILITY OF OFFICIALS OF LOCAL GOVERNMENT BODIES PERFORMING NOTARY DEEDS AS A VARIETY OF LEGAL LIABILITY

Abstract. The article is devoted to consideration of the issue related to the criminal liability of officials of local self-government bodies who perform notarial acts as a type of legal liability. It was noted that a characteristic feature of the activities of local self-government bodies is their maximum closeness to the population and the obligation to take into account all requests aimed at establishing the democratic principles of ensuring people's well-being. From this, a completely logical question arises regarding the responsibility that rests on local self-government bodies and their officials in various spheres of their activity. It is important to emphasize that the high level of responsibility of officials of local self-government bodies can be determined through such categories as: a sense of personal responsibility, awareness of the legal consequences of their actions, their correlation with current legal norms, readiness to answer for their actions to the state and society.

It is emphasized that in view of the fact that local self-government bodies perform a significant amount of both their own and delegated powers, as well as the dynamism of relations arising in this area, there is a need for their constant scientific understanding. Currently, one of the relevant aspects of the activities of local self-government bodies is the implementation of certain notarial actions, which are assigned by law to officials of local self-government bodies. It has been established that the criminal liability of officials of local self-government bodies who perform notarial acts as a type of legal liability is a significant factor in ensuring legality in this area. Given the social importance of notarial actions performed by officials of local self-government bodies, this activity should be carried out exclusively in the legal field and be subject to clear control.

Key words: notarial activity, subjects of notarial acts, notary public, officials of local self-government bodies, powers, functions of the notary public, legal liability, criminal liability.

Вступ

Постановка проблеми. Характерною особливістю діяльності органів місцевого самоврядування є їх максимальна наближеність до населення і обов'язок врахування усіх запитів, що спрямовані на утвердження демократичних засад забезпечення добробуту людей. Звідси постає цілком логічне питання стосовно відповідальності, яка покладається на органи місцевого самоврядування та їх посадових осіб у різних сферах їх діяльності. Важливо підкреслити, що високий рівень відповідальності посадових осіб органів місцевого самоврядування можна визначити через такі категорії як: почуття свого обов'язку, усвідомлення правових наслідків своїх дій, співвідношення їх з чинними нормами права, готовність відповідати за свої дії перед державою та суспільством.

З огляду на те, що органи місцевого самоврядування виконують значну кількість і власних, і делегованих повноважень, а також динамічність відносин, що виникають у цій сфері є потреба у їх постійному науковому осмисленні. Нині одним з актуальних аспектів діяльності органів місцевого самоврядування є здійснення визначених нотаріальних дій, які покладені законодавством на посадових осіб органів місцевого самоврядування.

Стан дослідження проблеми. Окреслена нами проблематика висвітлювалась під різними кутами зору значною кількістю українських вчених-фахівців у галузі цивільного, кримінального та адміністративного права. З-поміж таких праць, доречно виокремити наукові доробки М. С. Долинської, М. М. Дякович, Н. В. Ільєвої, О. О. Кармази, В. К. Колпакова, О. В. Коротюка, О. О. Крижевської, А. О. Нагорної, І. П. Фріса, В. Б. Харченка, Ю. І. Шиндель, М. С. Яциніної та багатьох інших.

Метою статті є дослідження кримінальної відповідальності посадових осіб органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії як різновиду юридичної відповідальності.

Результати

Розглядаючи питання кримінальної відповідальності посадових осіб органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії як різновид юридичної відповідальності необхідно звернути увагу на те, що місцеве самоврядування в Україні визнається і гарантується Конституцією України. Відповідно до Основного Закону – це форма здійснення народовладдя та фундаментальне право людини і громадянина на самостійне вирішення питань місцевого значення, один з основних елементів конституційного ладу [1, с. 28].

Водночас, на думку Ю. Голика, під правовою відповідальністю органів місцевого самоврядування треба розуміти передбачений Конституцією та законами України обов'язок органів та посадових осіб місцевого самоврядування зазнати негативних або позитивних наслідків за юридично значущу поведінку (дію чи бездіяльність) [2, с. 589].

Вказуючи на багатоаспектність визначення юридичної відповідальності органів місцевого самоврядування, Ю. М. Кириченко, зауважує, що серед особливостей юридичної відповідальності виокремлюються: її індивідуальний характер; яскраво виражене правове спрямування, що проявляється у застосуванні до правопорушника заходів державного примусу, внаслідок чого він зазнає негативних для себе наслідків; реалізується вона у визначеному законом порядку; застосовується за скоєний проступок (правопорушення або злочин) [3, с. 159].

Водночас, вчений зауважує, що безвідповідальне ставлення органів місцевого самоврядування до покладених на них завдань може мати різноманітний прояв: порушення трудової дисципліни; вчинення корупційного правопорушення; заподіяння матеріальної шкоди фізичній особі; непроведення радою сесій без поважних причин у строки, встановлені законом; пропуск депутатом сесій ради тощо. Все це, так чи інакше, призводить до порушення норм законодавства, погіршення екологічного та економічного стану на певній адміністративно-територіальній одиниці, ставить під загрозу інтереси місцевого населення, сприяє дестабілізації суспільно-політичної ситуації, позначається на рівні довіри територіальної громади до органів публічної влади [3, с. 160].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 року № 3425-ІІ, «нотаріат в Україні – це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Вчинення нотаріальних дій в Україні покладається на нотаріусів, які працюють в державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси).

У сільських населених пунктах нотаріальні дії, передбачені статтею 37 цього Закону, вчиняються уповноваженими на це посадовими особами органів місцевого самоврядування.

Вчинення нотаріальних дій за кордоном покладається на консульські установи України, а у випадках, передбачених чинним законодавством, – на дипломатичні представництва України.

Посвідчення заповітів і довіреностей, прирівняних до нотаріальних, може провадитись особами, вказаними у статті 40 цього Закону» [4].

Водночас, у контексті нашого дослідження, доцільно звернутись до ст. 37, якою визначено перелік нотаріальних дій, що вчиняються посадовими особами органів місцевого самоврядування. До таких дій законодавець відносить:

- «1) вживають заходів щодо охорони спадкового майна;
- 2) посвідчують заповіти (крім секретних);
- 3) видають дублікати посвідчених ними документів;
- 4) засвідчують вірність копій (фотокопій) документів і виписок з них;
- 5) засвідчують справжність підпису на документах;
- 6) видають свідоцтва про право на спадщину;
- 7) видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя [4].

Натомість, як справедливо зауважує, В. Б. Харченко, посягання на нотаріальну діяльність здатні спричинити суттєву шкоду інтересам юридичних осіб, правам і свободам фізичних осіб, негативно впливати на діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, на яких покладено обов'язок регулювання нотаріальної діяльності та контролю за організацією нотаріату. У зв'язку з цим, держава повинна створити дієвий механізм забезпечення охорони нотаріальної діяльності усіма можливими правовими засобами, зокрема такими, що встановлюють підстави кримінальної відповідальності у разі порушення встановленого законодавством України порядку здійснення нотаріальної діяльності [5, с. 136].

Звертаючись до поняття нотаріальної діяльності, І. П. Фріс, акцентує на тому, що чинний Кримінальний кодекс України достатньо широко здійснює забезпечення діяльності як органів кримінальної юстиції (правоохоронних органів), так і органів правосуддя та адвокатури. Фактично можна стверджувати, що основні правовідносини, які виникають у сфері їх діяльності достатньо активно забезпечуються законом про кримінальну відповідальність. ... Разом з цим постійне зростання ролі нотаріату у цивільному обороті країни та обсягів діяльності, яка ним здійснюється, потребує створення надійної системи кримінально-правового забезпечення діяльності цього інституту [6, с. 44].

У Розділі XVII «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» законодавцем розміщено норми, які передбачають відповідальність посадових осіб за вчинення нотаріальних дій.

Так, ст. 364 передбачає відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, а ст. 366 містить норму про відповідальність за службове підроблення.

Відтак, ч. 1 ст. 364 зловживанням владою або службовим становищем, трактує як «умисне, з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб» [7].

Натомість, ч. 2 цієї статті визначає покарання за «те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки» [7].

У примітці до цієї статті наводиться тлумачення терміну «службова особа» та зазначається, що такими особами, зокрема у ст. 364 вважаються «особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують

такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом» [7].

У цій же примітці вказується, що «тяжкими наслідками у статтях 364–367 вважаються такі наслідки, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян» [7].

Ще одна стаття, що стоїть на охороні нотаріальних дій, що вчиняються посадовими особами органів місцевого самоврядування, містить норму, що передбачає кримінальну відповідальність за службове підроблення. Відповідно, ч. 1 ст. 366 кримінальними правопорушеннями, які пов'язані із службовим підробленням визнається «складання, видача службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів, внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, інше підроблення офіційних документів» [7].

Окрім того, ч. 2 ст. 366 встановлює кримінальну відповідальність за «ті самі діяння, якщо вони спричинили тяжкі наслідки» [7].

Висновки

Отже, на підставі викладеного вище можемо констатувати, що кримінальна відповідальність посадових осіб органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії як різновид юридичної відповідальності виступає вагомим чинником забезпечення законності у цій сфері. З огляду на суспільне значення нотаріальних дій, які вчиняються посадовими особами органів місцевого самоврядування ця діяльність має здійснюватись виключно у правовому полі та підлягати чіткому контролю.

Список використаних джерел

1. Попадинець Г. О. Конституційно-правова відповідальність органів місцевого самоврядування: проблемні питання та шляхи вирішення. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2019. № 4 (66). С. 28–33.
2. Голик Ю. Відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування: теоретико-правова характеристика. *Науковий вісник ДДУВС*. 2022. Спеціальний випуск № 2. С. 586–592.
3. Кириченко Ю. М. Юридична відповідальність органів місцевого самоврядування: багатоаспектність визначення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 158–162.
4. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 року № 3425-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.
5. Харченко В. Б. Підстави кримінальної відповідальності осіб, уповноважених на здійснення нотаріальних дій. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. № 1(9). С. 135–148.
6. Фріс І. П. До поняття нотаріальної діяльності. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2013. Вип. 33. С. 44–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2013_33_8.
7. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.